

»Ne, Marko, šla bom nakupit še raznih stvari in obiskati moram prijateljico. Kar pusti.«

Saj res, še pozabil jo je vprašati, čemu je prišla. Napravila se je, on pa jo je še enkrat objel in jo dolgo gledal. Smehljala se mu je. Že zelo dolgo si nista bila tako blizu kot sedaj.

Trojoka dolgo ni bilo. Iz kina je šel k večerji, nato k inštrukciji in ko se je vrnil, je bil Marko že v postelji. Ni še spal. Dogodki današnjega dne so mu vzeli spanec. Drhtel je ob misli na Verono. Zopet jo je vzljubil. Tajtano je čisto pozabil.

Trojok ni prižgal luči. V temi je hotel v posteljo. Mislil je, da Marko že spi.

»Kar prižgi.«

»Še ne spiš?« se je začudil Trojok. »Veš kaj je, Marko? Okrog šestih, ko sem šel k večerji, je stal pred kazino Lukmanov avto iz Lendave. Notri je sedel lendavski advokat Sernec.«

»Ni mogoče?«

»Res,« je pripovedoval Trojok. »Ko sem šel mimo, je prihitela Verona in vstopila v avto. Odpeljala sta se po Koroški cesti.«

Marko bi bil najrajši videl, da bi ga požrla zemlja. Grizel je blazino in dolgo v noč jokal. Ha! So stvari, katerim človek ne pride do dna! Sakramensko!

(Dalje)

CHATEAUBRIAND

B. BORKO

V vznemirljivih dneh letošnjega aprila, ko se je zdelo, da Evropa omahuje pod bremenom svojih protislovij in se tragično opoteka ob prepadu vojne, sem prebral novo knjigo Andréa Mauroisa »Chateaubriand« (Paris 1938, Editions Bernard Grasset, 496 str.). Ni na pretek štiva, ki bi nas tolikaj kakor ta knjiga oddaljevalo in približevalo našemu času: zdi se nam, da smo po zaslugi ljubeznivega življenjepisca zašli na gugalnico in se ziblremo med dvema debloma, katerih krošnji se stikata. Z ene strani je življenje in delo pisatelja danes že težko čitljivih, vendar pa tipičnih proizvodov zgodnjega francoskega romantizma, z druge pa njegova doba, tesnobna in razpaljena kakor naša, polna vrtoglavih sprememb, zibajoča se med skrajnostima revolucionarne anarhije in nasilnega reda reakcije.

»Chateaubriand« Andréa Mauroisa se pridružuje avtorjevim življenjepisom angleških romantikov Shelleya in Byrona. Če je pisec v prvem spisu še ves predan modi romanizirane biografije in če v »Vie de Byron« že skrbneje loči življenjepismo, z raziskavanjem doganljivo snov od fantazijske »Lust zu fabulieren«, je v »Chateaubriandu« v tesni bližini tiste življenjepisne umetnosti, ki ji ni treba zardevati in jecljati pred strogo zahtevnostjo znanosti; literaren stil in epičen čut za življenjsko polnost in plastičnost

obravnavanega gradiva sta edini odliki, ki ju lahko zavida znanstven življenjepisec. Član Akademije Louis Gillet avtoritativno zatrjuje (Chateaubriand et nous, »Les Nouvelles Littéraires« z dne 5. novembra 1938), da se v tem Mauroisovem delu združujeta »tankočutnost moralista in takt dušeslovca z umetnostjo romanopisca, ne da bi bilo treba piscu na eni sami strani očitati kakšno slabost romaniziranih biografij.« Umetnost romanopisca — to je tisti dar sinteze, preglednosti in jasnosti, ki veže avtentične podrobnosti v živo celoto in ki zapiše na vsem delu rosen nadih nečesa doživljenega, notranje dogledanega: čar, kakor ga imajo samo lepote stvaritve.

Chateaubriand je sodobnik velike francoske revolucije, kar je lahko povod več, da se ga spominjamo letos, ko vzbuja stopetdesetletnica izbruha tega daljnosežnega prevrata poleg službenih in neslužbenih proslav razmišljanja o njenih doktrinah in njih zvezi z našim časom. L. 1768 rojeni sin obubožane grofovske rodbine — njegov oče je obogatel tako, da je prodajal in prevažal v suženjstvo zamorce — ni bil sopotnik revolucije, ki ga je zatekla kot enaindvajsetletnega mladeniča, marveč njen razpotnik, človek, ki se je znašel na križišču dveh stoletij. Ta »sin morja«, kakor imenuje bretonskega rojaka Albert Thibaudet, združujoč s to predstavo tudi podobo Chateaubriandove nemirne, večno neuravnovešene narave, je bil star deset let, ko sta umrla Voltaire in Rousseau. Čas, v katerem je dozoreval, je bil že preveč vihrav, da bi mogel mladi Chateaubriand nadaljevati na liniji prosvetljene literature; staro okolje, ki ga je oklepalo s svojimi tradicijami in podžigalo njegov prirojeni napuh, je bilo v preostrem nasprotju z revolucionarnim dihom ljudstva, da bi se mogel pridružiti svežemu toku »revolucionarne literature«. Thibaudet ga v svoji »Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours« (Paris 1936) z vso pravico uvršča med predstavitelje »generacije l. 1789«. Maurois je v svoji življenjepisni monografiji dobro orisal duhovno dvojstvo tega človeka, njegovo večno razklanost, njegova neugnana protislovja, bolesterne boje, pogoste spremembe. »Imel je ljubezen do svobode in hotenje po avtoriteti«, pravi Maurois v svoji sklepni karakteristiki, »oblastiteljnost in obenem občutje ničemnosti vsega, bojazljivo spoštovanje zakona in željo po pustolovstvih. Zaničeval je akcijo in si želel triumfov, ki jih le-ta prinaša, omalovaževal je domišljijo in vendar našel v nji svoje edino pribežališče; združeval je najtemnejšo melanholijo z otroško veselostjo in silovitost čustev z dostojanstvom izraza.« Ta razklana, večno s seboj sprta in vendar izrazita egotistična narava išče navdahnjenja pri Rousseauju bolj kakor pri Voltairu in ustvarja literaturo, ki je miselno polna protislovij kakor on sam in prav kakor on vznemirjena in razklana, najsi ima na zunaj pečat tradicionalnega svetovnega nazora. To ni delo sopotnika tiste dobe, marveč nje tipičnega razpotnika, zato mu po notranji nujnosti najbolj ustreza romantični stil, ki je stil prelomne dobe, znak duhovnih negotovosti, poskus ubega iz življenjske stvarnosti. »Chateaubriand je ustvaril stil romantičnega genija, kakor je Louis XIV. ustvaril stil kraljevine. In oba stila sta si podobna.« (Thibaudet).

V življenju tega razpotnika je imela veliko vlogo emigracija. Kot mlad častnik je ušel volkulji Revoluciji v Ameriko, sanjajoč o uspehih odkritelja in raziskovalca; vrnil se je razočaran, toda s prvimi koncepti spisov, ki bodo naznačili nova pota v literaturi. Po vrnitvi se je ta zvesti rojalist vojskoval v »armadi princev« zoper demokratično Francijo in iskal na hipe tolažbe v Homerju, ki ga je vedno nosil s seboj. Preživel je več let kot emigrant

v Angliji in se potlej pridružil prvemu konzulu, ne da bi mu bil ostal zvest, čeprav je sicer s svojim spisom »Genie du Christianisme« pomagal pomiriti Napoleona in rimsko Cerkev in čeprav je v senci velikega Samozvanca doživel svoj prvi resnični triumf. Življenje, ki o njem pripoveduje v šestih knjigah svoje znamenite izpovedi »Mémoires d'outre-tombe«, je bilo dovolj dolgo in prepolno odmevov njegovega nič kaj idiličnega časa, da ne bi bilo zanimivo. Ta politikujoči pisatelj, ki zanj velja v polni meri Napoleonova primerjava politikujočih literatov s koketami, je umel vzlic vsem neprilikam dobro uveljaviti svoje sposobnosti in nesposobnosti in si ohraniti možnost grandseigneurskega življenja. Bil je udeležen v raznih reakcionarnih režimih, večidel kot njih diplomatski predstavitelj v Rimu, Londonu in Berlinu. Sodeloval je z Bourboni, se razšel z njimi in se zopet spravil. Preživel je vse, ki so mu bili nasprotniki in prijatelji. Videl je zahajati dobe in režime in je lahko v svojem malce bahaškem, a še bolj melanholičnem »testamentarnem predgovoru« spisu »Mémoires d'outre-tombe« navedel številna slavna imena in velike dogodke, s katerimi je bil v posredni ali neposredni zvezi in ki so vsi izginili »sicut nubes... quasi naves... velut umbra«, kakor pravi po Jobu v mottu tej svoji literarni oporoki iz l. 1833. Ko je že zdavnaj zaključil svoje spomine, je kot nadložen starec, ki ga je kdaj pa kdaj pogladila nekoč očarljiva roka oslepele lepotice madame Récamier, doživel še revolucionarno nevihto l. 1848., ki je bilo leto njegove smrti. Morda je še mogel občutiti v viharjih svojega poslednjega leta izpolnitev tega, s čimer je l. 1841 sklenil svoje spomine: »Vidim odseve zarje, čije sončnega vzhoda ne bom več ugledal. Ne preostane mi nič drugega, nego da sedem na rob svojega groba in se pogumno, z razpelom v roki, spustim v večnost.« Kot pristen romantik si je že dolgo pred smrtjo izbral svoj grob: zakopan je čisto sam na majhnem otoku pri Saint-Malu v Bretanji, v svojem domačem kraju, kamor neugnano pljuskajo oceanski valovi.

Literarno delo tega razpotnika, ki je ošabno govoril o sebi »Napoleon et moi« in veljal ob svojem času za Korzičanovega tekmeca v uspehu in slavi, je bilo edinstvenega pomena v času, ko v vzburkani Franciji ni moglo nastati nič večjega. »Most med dvema stoletjema, ladja med dvema svetovoma«, označuje Louis Gillet Chateaubriandovo »incroyable royauté littéraire«, čisto izjemno pozicijo tega Bretonca v francoskem slovstvu, ko skozi celo generacijo ni srečal na poti svoje slave pisatelja, ki bi mogel zasenčiti »Renéja«. Že s svojimi ameriškimi zapiski, ki se odražajo v »Atali« in v »Renéju«, tem francoskem »Wertherju«, je prinesel nesojeni odkritelj severozahodne Amerike odkritje nove literarne dežele, katere vegetacija raste v vetru nove občutljivosti, v silnejšem, strastnejšem prilivu ljubezni do prirode, do krajine, do vsega slikovitega in enkratnega, do kontrastov in odtenkov, kakor niso bili znani pesniški umetnosti Chateaubriandovih prednikov. Iz emigracije je prinesel obsežen plod svoje konverzije, najpomembnejšo slovstveno stvaritev v dobi Napoleonovega vzpona. »Le Génie du Christianisme«, estetski zagovor krščanstva, prav za prav katoliško apolegetiko, spisano po okusu romantičnega esteticizma in prikrojeno po potrebah empira in bližajočega se razdobja restavracije. Ta spis, kakor tudi poznejši, zlasti »Les Martyrs«, prav kakor politični in zgodovinski eseji in že omenjene knjige spominov, niso vplivali samo na pokolenje, ki je preživelo revolucijo in ves slepilni vzpon in padec Napoleonove slave, marveč so ustvarili zlasti v stilnem pogledu trdno podlago vsej fran-

coski literaturi 19. stoletja. Pod Chateaubriandovim vplivom se je razvijal Victor Hugo, ki je že kot deček napisal v svoj zvezek: »Hočem biti Chateaubriand ali pa nič«, njemu sta sledila Renan in celo Flaubert, čigar »Education Sentimentale« je po slovstvenem rodovniku Louisa Gilleta prednik Proustovega spisa »Du côté de chez Swann«. Čimbolj odmirajo debele plasti v Chateaubriandovem delu, tem bolj prehaja to, kar je v njem še živega, v krvni obtok novega slovstva. Za vsemi religioznimi, filozofskimi in zgodovinskimi koncepcijami vrtoglavega potomca bretonskih vitezov je ostalo tako malo, kakor za vso njegovo bleščečo kariero in za neštetimi ljubezenskimi prigodami melanholičnega kavalirja z rožo, ostali pa sta moč in noblesa njegovega stila, veščina njegovega pisanja, vzorna skrb, s katero je oblikoval svoje stavke in jim dajal gibčnost in lahkoto svojega duha.

Ta razpotnik velike dobe — torej duhovni sorodnik premnogih ljudi v našem času — je vtelesil s svojim življenjem in delom tip romantičnega človeka. Če so po mnenju zgodovinarke nemškega romantizma Ricarde Huch za romantičnega pesnika značilne tri poteze: beg pred rodbino, pred domovino in pred poklicem, nam Chateaubriandovo življenje zlasti po Mauroisovem mojstrskem opisu kaže podobne značilnosti: ne rodbina, ne domovina, ne kakršen koli poklic niso mogli zadržati njegovega nemira in zadostiti njegovi nenasitni domišljiji, stremeči preko meja stvarnega in ostvarljivega. Njegova religioznost, prav za prav zvestoba Cerkvi, poteka iz potrebe neukročenega temperamenta, da najde v vrvežu spremenljivega sveta, ob bujni poplavi fantazije, vsaj nekaj trdnih točk in avtoritativnih resnic. Tako je Chateaubriand prototip ljudi, ki z minimom vere in resnične npravnosti oznanjajo maksimum verskih načel. Tudi v tem pogledu je bil korenit romantik, in če mu iščemo naliike v našem času, mu utegne biti naj-sorodnejši Rainer Maria Rilke, tisti René von Rilke, ki mu je najbrž že zgodaj stopila na pot prikazen velikega razpotnika napoleonske Francije.

Za psihologijo romantika sta pri Chateaubriandu še bolj kakor pri Rilkeju značilna dva izrazito človeška odnosa: odnos do ljubezni in do smrti. Ljudje tega tipa vnašajo v sleherni ljubezenski odnos mrzlično občutje minljivosti in ne iščejo naslade zaradi samega čutnega uživanja, marveč zato, da občutijo na dnu vseh razpenjenih čaš gorjupo sesedlino melanholiije in ničemnosti, ki sta senci smrti. Tudi najodločnejše uveljavljanje življenjske volje, kakor ga zaznavamo v ljubezni, je romantikom zgolj amplituda med življenjem in smrtjo in omamljivost naslade se jim zdi lepa samo v vsepričujočem nasprotju bolesti in smrti. Zato je smrt najskrivnostnejša in zadnja vladarica njihovih razpoloženj in navdahnjenj. Če pripoveduje Chateaubriand svojim ljubicam o smrti in jo proglašja za svojo prijateljico, ni to anekdotično čudaštvo, marveč izrazita lastnost romantične duše, uglašene na svojsko ubranost otožnosti in nedosežnega hrepenenja, ki venomer odkriva tolažbo v misli na smrt.

Chateaubriand je za nas zanimiv predvsem po odmevih svoje dobe, ki tvorijo bistveno sestavino njegovega življenjepisa. Ta doba je gojila, prav kakor naša, mit revolucije in mit reakcije. Prav razpotnik Chateaubriand nam kaže, kako težko je najti ravnovesje med dvema nasprotno tekočima strujama, ki gibljeta dobo in meljeta človeške usode. Čeprav je pisec »Genija krščanstva« plaval po toku reakcije, se je njegovo delo vendarle že rahlo zibalo tudi v vetru z nasprotne strani, in plodno jedro tega dela je dajalo hrane celo Tretji republiki, temu dediču velike revolucije.